

УДК 364.4:316.614.5]:001.891](045)

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ В
ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Єдгаров Артур, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID: 0009-0001-9382-0301

E-mail: arturryedgarov@ukr.net

Коляда Тетяна, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID 0000-0002-9202-1196

E-mail: tetianakoliada@ukr.net

У статті розглянуто сім'ю як соціальний феномен, що постійно еволюціонує та видозмінюється. Обґрунтовано актуальність дослідження сучасної сім'ї з огляду на трансформацію її форм, структури, умов функціонування під впливом сучасних суспільних перетворень. Окреслено потребу в аналізі та уточненні термінів, пов'язаних з дослідницькою сферою сім'ї. Охарактеризовано поняття «сім'я», «молода сім'я» як об'єкту соціальної роботи для здійснення заходів соціальної підтримки і допомоги з боку суспільства та держави й підвищення їх ефективності. При визначенні дефініції «молода сім'я» враховано як загальну картину її функціонування, так і сучасні тенденції розвитку сім'ї, використано інтегративний підхід.

Ключові слова: сім'я, молода сім'я, сучасна сім'я, соціальний феномен, соціальний інститут, соціальна робота, соціальний супровід, соціальна адаптація, соціальна робота з молодими сім'ями, проблеми молоді сім'ї, заходи соціальної підтримки, соціальна робота з молоддю.

**FEATURES OF SOCIAL WORK WITH YOUNG FAMILIES IN THE
THEORY AND PRACTICE OF SCIENTIFIC RESEARCH**

Yedgarov Artur, PhD-student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: 0009-0001-9382-0301

E-mail: arturryedgarov@ukr.net

Koliada Tetiana, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID 0000-0002-9202-1196

E-mail: tetianakoliada@ukr.net

The article examines the family as a constantly evolving and changing social phenomenon. The relevance of the study of the modern family is substantiated in view of the transformation of its forms, structure, functioning conditions under the influence of modern social transformations. The need for analysis and clarification of terms related to the research field of the family is outlined. The practical necessity of clearly defining the concepts of «family», «young family» as an object of social

work for the implementation of measures of social support and assistance from society and the state and increasing their effectiveness is indicated. The author refers to the theoretical and methodological foundations of family, young family research. An analysis of scientific sources and results of research in sociology, theory of social work, devoted to the problem of the family, was carried out. The multifacetedness of scientific interpretations of the concept of «family» has been proven. It is proposed to use an interdisciplinary approach and methodological pluralism in its description. The lack of unity in the views of scientists on the definition of «young family» has been demonstrated. The concept was interpreted and its author's definition was proposed. When determining the definition of «young family», both the general picture of its functioning and modern trends in family development were taken into account, and an integrative approach was used. The analysis of the interpretations of the family that we considered allowed us to interpret this concept as a living, educational and educational environment, a social institution, the first group, a unique type of emotional, biological, social ties, and an economic unit. We define a young family as a social group, in which the age of the husband and wife does not exceed 35 years (or another age limit fixed by the relevant legal norms within the social structure under analysis), which is in the process of its formation, intensity of development, instability relations between its members, their assimilation of social roles, as well as socialization in society as an independent social subject and the performance of the functions of a social institution, which is formed by determining the legal form of marriage or cohabitation based on mutual trust.

Key words: family, young family, modern family, social phenomenon, social institute, social work, social relations, social support, social work with young families, problems of young families, measures of social support, social work with youth, social adaptation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сім'я є провідним соціальним інститутом у всіх суспільствах, суспільним осередком, простором для розвитку та виховання особистості, що робить її соціокультурною універсалиєю. Водночас, вона є явищем складним і різноманітним, вбудованим в конкретний історичний, соціальний і культурний контекст. Будь-яка соціально-історична реальність характеризується своїми особливостями, станом соціальних інститутів, регламентацією поведінки індивідів у різних сферах життя, у тому числі сімейній. Сучасні суспільні перетворення, зміни в соціальних структурах, що відбуваються у ширшому, надсімейному контексті, відбиваючись передусім на економічних, соціальних, культурних процесах, впливають на реальність сімейного життя. Ця перспектива демонструє актуальність дослідження сучасної сім'ї з огляду на трансформацію її форм, структури, умов функціонування, що відбувається під впливом соціальних процесів, появою нових індивідуальних та суспільних запитів, цінностей і потреб.

Разом з тим, безперервні зміни в соціальних структурах і системах взаємовідносин, що відбуваються у світі та не ігнорують реальність сім'ї, впливають у тому числі на постійний процес оновлення раніше існуючих понять, їх диференціації та розширення смислів. Зі зміною відповідних пріоритетів розвитку суспільства відбувається зміна і переосмислення окремих категорій. Це твердження вірне і для наших уявлень про сучасну сім'ю. У зв'язку з цим існує об'єктивна потреба в аналізі та уточненні термінів, пов'язаних з дослідницькою сферою сім'ї та визначення її предметних областей, що має теоретичне та практичне значення для реалізації соціальної роботи з нею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Указана проблематика є предметом дослідження багатьох наукових дисциплін, що зумовлюється, передусім, складністю самого феномена сім'ї та вимагає міждисциплінарного підходу і врахування актуальних дискурсів в інших дисциплінах, насамперед соціології, психології, педагогіки, соціальної педагогіки, права та ін. Зокрема, вивчення інституту сім'ї, у тому числі термінологічний

аналіз основних категорій цієї проблеми є досить актуальною сферою соціологічних досліджень. Сімейна проблематика широко представлена у зарубіжних (Е. Гідденс, Дж. Массіоніс, Н. Смельзер, Дж. Л. Томпсон, Е. Тревер, Р. Дж. Хаммонд) та вітчизняних (радянських – В. Борисов, С. Голод, В. Зацепін, Н. Соловйов, А. Харчев та сучасних – Ю. Глущенко, Н. Лавріненко, М. Козирєв, Т. Медіна, М. Міщенко, Н. Осипова, Л. Слюсар, Л. Чуйко та ін.) соціологічних дослідженнях. Визначення сутності понять «сім'я», «молода сім'я» зустрічаємо у дослідженнях, присвячених проблемам соціальної психології, зокрема Т. Дучимінської, Л. Котлової, Л. Магдисюк, М. Мушкевич, О. Столярчук, І. Ушакової, Р. Федоренко та соціальної педагогіки: Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Гирги, І. Зверєвої, А. Капської, Н. Лавриченко, Н. Сейко, Т. Семігіної та ін.). Слід зазначити, що донині серед науковців не склалася єдина думка у питанні визначення поняття «сім'я», ще більше розбіжностей зустрічаємо у трактуванні дефініції «молода сім'я». Така ситуація не в останню чергу обумовлена тим, що сам інститут сім'ї переживає нині період трансформації. Отже, існує об'єктивна потреба в уточненні указаних понять, оскільки посилена увага з боку суспільства і держави до потреб сім'ї, у тому числі молоді, здійснення заходів соціальної підтримки та допомоги залежить від чіткого визначення об'єкту соціальної роботи. Виходячи з цього, **метою** нашого дослідження є цілісний аналіз наукових категорій «сім'я», «молода сім'я» як об'єкту соціальної роботи у концептуальних ідеях сучасних дослідників, інтерпретація та уточнення їхнього змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Значна увага проблемі сім'ї, в силу її особливого місця як провідного соціального інституту суспільства та малої соціальної групи, приділяється представниками соціології. У цьому зв'язку американський професор соціології, доктор Рон Дж. Хаммонд слушно зауважив: «Лідерами серед науковців, які вивчають сім'ю, є соціологи. Вони виконали основну роль оцінки для опису, пояснення та прогнозування сімейних соціальних моделей... дозволили нам глибше зрозуміти сімейні тенденції соціального та особистісного рівня» [22].

Звернемося до окремих теоретичних визначень сім'ї, запропонованих представниками соціологічної науки. У соціологічному словнику сім'я визначається як соціальна система, якій притаманні риси соціального інституту (сукупність соціальних норм, санкцій і зразків поведінки, права та обов'язки, які регулюють відносини між подружжям, батьками і дітьми, братами і сестрами та іншими родичами) і малої соціальної групи (заснованої на шлюбі або кровній спорідненості чи усиновленні, члени якої пов'язані спільним побутом, взаємною відповідальністю і взаємодопомогою). Основними функціями сім'ї визначаються відтворення населення і соціалізація [16, с. 251–252]. У такому трактуванні сім'я аналізується у руслі двох підходів, що дозволяють окреслити макрорівень у її дослідженні (у відношенні «сім'я–суспільство») та мікрорівень (внутрішньогрупова взаємодія та міжособистісні відносини). Отже, вона може розглядатися як соціальна підсистема, так і самодостатня система.

У вітчизняних соціологічних дослідженнях зустрічаємо різні за формулюванням, але сутнісно близькі трактування поняття «сім'я» як соціального феномена з притаманними йому: 1) *основними характеристиками*: цілісності (інтегрованої спрямованості на досягнення спільних цілей – задоволення суспільних потреб людини у вихованні, соціалізації та формуванні людського капіталу), системності (сукупності взаємодіючих елементів – сімейних груп, організацій, форм і напрямків сімейної поведінки, спрямованих на задоволення потреб людини), комплексності, багатофакторності, доцільності, динамізму (характеризує процес розвитку сім'ї протягом її існування), а також суб'єктивно опосередкованого характеру (притаманний сім'ї

завдяки її антропоцентричній спрямованості, орієнтованості на диференційовані потреби різних сімейних груп, що утворюють велику соціальну спільноту із спільним соціальним статусом) [8, с. 10]; 2) *соціальними особливостями*: соціально-історичною зумовленістю сімейних стосунків і сімейної організації; об'єктивної потреби існування сім'ї та її специфічних функцій, пов'язаної зі створенням і відтворенням безпосереднього суспільного життя та самої людини, продовженням її роду; наявність низки специфічних соціальних особливостей сім'ї (кількісного складу сімейної групи, ступеня спорідненості, спільності побуту, взаємної моральної відповідальності) [4, с. 170–171].

Сучасна американська соціологиня Емі Е. Тревер зробила спробу сформулювати універсальне визначення сім'ї як «соціально визнаної групи (зазвичай об'єднаної кровною спорідненістю, шлюбом, спільним проживанням або усиновленням), що формує емоційний зв'язок і служить як економічна одиниця суспільства». Це формулювання, на думку дослідниці, є універсальним, оскільки така форма сім'ї існувала в кожному чи майже в кожному суспільстві, про яке нам відомо [23].

Праці соціологів – не єдині джерела, в яких знайшли відображення результати наукового пошуку з проблем сім'ї та зустрічається звернення до трактування цього поняття. Аналіз літературних джерел та результатів наукових досліджень з теорії соціальної педагогіки дозволяє засвідчити значний інтерес представників цієї галузі знань до проблеми. Виходячи зі специфічних завдань соціальної педагогіки як виду діяльності, сім'я розглядається, передусім, в якості об'єкту соціально-педагогічної роботи та визначається як: соціально-педагогічний інститут та особлива соціальна система, яка є підсистемою суспільства (дещо автономні системи, проте взаємозалежні у повсякденному житті) [2, с. 85; 11, с. 4]; специфічне і незамінне соціально-педагогічне середовище [19, с. 34–37], найважливіший інститут соціалізації дитини [5, с. 136; 18]. Такі трактування тісно перекликається з розумінням сім'ї представниками педагогічної науки, для яких сім'я це, передусім, освітнє середовище, в якому функціонуючі відносини шлюбу та спорідненості формують освітні стосунки між його членами (сім'я як середовище виховання і соціалізації зростаючої особистості [3, с. 365; 9; 15] та психології (сім'я – осередок соціальної структури суспільства, який виступає регулятором відносин між людьми [17, с. 8], складне багатофункціональне утворення, яке має чітку структуру, сукупність постійних, стабільних зв'язків [12, с. 34].

Аналіз наведених дефініцій засвідчує багатоманітність наукових трактувань сім'ї як складного соціального феномену, який з дослідницькою метою доцільно розглядати під різними кутами зору, використовуючи міждисциплінарний підхід та методологічний плюралізм у його описі.

Розуміння сім'ї як життєвого, освітньо-виховного середовища, соціального інституту, первинної групи, унікального типу емоційних, біологічних, соціальних зв'язків, економічної одиниці мають бути взаємодоповнюючими компонентами, які, окреслюючи дещо різні елементи сімейного життя, мають на меті сформулювати якомога всебічне уявлення щодо її сутності.

Певні методологічні розбіжності в теоретичних та емпіричних дослідженнях при вивченні та визначенні сім'ї обумовлені наявністю формальних класифікацій з окресленням певних ознак її конкретного типу. Типологізація сім'ї як об'єкту дослідження здійснюється за різними підставами, наведемо найбільш поширені в наукових джерелах: за рівнем матеріальної забезпеченості (бідні, малозабезпечені, забезпечені, багаті); за кількісним і міжпоколінним складом (нуклеарні, розширені, бінуклеарні (зведені)); за наявністю батьків (повні (з двома батьками) та неповні (з одним з батьків)); за наявністю та кількістю дітей (бездітні, однодітні, малодітні (2

дитини), багатодітні); за регіональними принципом (міські, сільські, віддалені); за типом керівництва (рівноправні (демократичні), авторитарні); за якістю емоційно-психологічних взаємовідносин у сім'ї (гармонійні; конфліктні, емоційно невірні, дезорганізовані, соціально неблагополучні); сім'ї зі специфічними проблемами (психічними та фізичними захворюваннями їх членів, інвалідів, сім'ї правопорушників, алкоголіків, наркоманів та ін.); залежно від виконання виховної функції (благополучні, неблагополучні, сім'ї групи ризику); за тривалістю подружнього життя (від 1 до 3 років, від 3 до 5 років, від 5 до 10 років, від 10 до 20 років, від 20 до 25 років, від 25 до 30 років, від 30 років і більше); за національним складом (однонаціональні, міжнаціональні) [1; 2; 5; 20].

Дослідження проблем сім'ї дали вченим змогу виділити понад сорок її типів, моделей, видів і форм [10, с. 28].

Отже, в емпіричному дослідженні сім'я як об'єкт підлягає структурному аналізу та типологізації відповідно до поставлених дослідницьких завдань.

Відповідно до завдань нашого дослідження та з огляду той факт, що сім'я не є статичною реальністю, вважаємо необхідним врахування процесуальності в її описі.

Слід констатувати, що попри значний інтерес дослідників до проблем молодого сім'ї, нині відсутня термінологічна узгодженість щодо визначення самого поняття «молода сім'я».

Поняття молодого сім'ї окреслюється дослідниками, передусім, певними віковими критеріями та тривалістю шлюбу. Законодавчо молодого сім'єю в Україні вважається пара, в якій жоден із подружжя не старше 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років [14]. Указані вікові межі молодого сім'ї пов'язані із законодавчим визначенням молоді як молодих осіб, віком від 14 до 35 років [13]. Проте, варто звернути увагу на контрверсійність встановлення вікових меж як для вікового етапу молодості, так і молодого сім'ї, оскільки вікові межі молоді наділені соціокультурним змістом (в різних культурах можуть істотно відрізнятися) і закріплюються нормами права. Крім того, визначення вікових меж є предметом дискусії дослідників молодіжних проблем. Оскільки саме поняття молоді є до певної міри узагальненням, то логіка самих досліджень диктує застосування власних шкал при встановленні вікових меж молоді.

Дискусійним питанням є також встановлення періоду тривалості шлюбного союзу для визначення молодого сім'ї. Зокрема, за Л. Костровець молодого сім'я – це сім'я в перші три роки після укладення шлюбу (у разі народження дітей – без обмеження тривалості шлюбу) за умови, що жоден з подружжя не досяг 30-річного віку [6]. Р. Федоренко пропонує визначати цей період межами до дев'яти років подружнього життя [21, с. 3].

В. Сисенко виділяє такі стадії сімейного життя:

- а) зовсім молодого сім'я – до 4-х років;
- б) молодого – від 5-ти до 9-ти років;
- в) середня – від 10-ти до 19-ти років;
- г) літня – від 20-ти років і більше¹.

Продемонстрована відсутність єдності у поглядах науковців указує на те, що у визначенні поняття «молода сім'я» не варто обмежуватися лише часовим критерієм періоду тривалості союзу. Виходячи з цього, більш обґрунтованим вважаємо визначення поняття, запропоноване Т. Алексєнко, яка окрім часової, окреслює ще низку ключових характеристик, властивих молодій сім'ї. Розглядаючи молодого сім'ю як сім'ю від першого

¹ Цит. за: Федоренко Р. П. Психологія молодого сім'ї і сімейна криза: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2007. 168 с. С. 11.

шлюбу, де є діти дошкільного віку та вік батьків не перевищує 30 років, дослідниця обґрунтовує кілька принципових позицій, які дозволяють відносити її до категорії молодих, зокрема: 1) молодий вік подружньої пари; 2) недовготривалість сімейного життя, 3) недостатність життєвого, соціального досвіду, 4) відсутність досвіду виховання дітей. Крім того, дослідниця окреслює типові характеристики молодих сімей: вони є найменш стабільними (високий процент розлучень), найбільш репродуктивними (80 % дітей народжується у молодих сім'ях), найбільш конфліктними (проблеми взаємної адаптації), малозабезпеченими (невлаштованість побуту, перебування у декретній відпустці, проблеми професійного самоствердження) [1, с. 194]. Поділяємо думку дослідниці стосовно указаних позицій та характеристик молоді сім'ї, проте обмеження молодого віку подружжя (не більше 30 років) та наявність дітей дошкільного віку як її характеристик вважаємо невиправданим.

Ще одним підходом до визначення поняття «молода сім'я» є його аналіз у контексті визнання відмінностей взаємодії членів сім'ї з різним стажем, так званім «життєвим циклом сім'ї» – її історії, протяжності у часі, динаміки, специфічних патернів взаємин між подружжям. Згідно з таким підходом молода сім'я визначається як один з етапів життєвого циклу сім'ї. Враховуючи відносність такого поділу, учені виділили типові для більшості сімей стадії розвитку, з характерними для них особливостями, а саме: 1) одруження і стадія без дітей; 2) молода сім'я з маленькими дітьми; 3) сім'я середнього віку з школярами; 4) сім'я зрілого віку, яку залишають діти; 5) старіюча сім'я; 6) завершальна стадія життєвого циклу сім'ї [7; 17 с. 35–42].

Цілком поділяємо думку О.А. Столярчук стосовно практичної значущості такої періодизації, яка полягає у тому, що для кожної стадії життєвого циклу сім'ї характерними є типові проблеми розвитку, знання яких допоможе подружжю підготуватися до їх появи та розв'язання, а фахівцям (соціальним педагогам, психологам і психотерапевтам) розробити систему рекомендацій та заходів з надання соціально-психологічної допомоги родині [17, с. 35].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Отже, здійснений нами аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми дозволив сформулювати такі **висновки**:

Сім'я – це соціальний феномен, що постійно еволюціонує та видозмінюється. Він може вивчатися як суспільна підсистема та самостійна система. Як складний та багаторівневий феномен, сім'я є сферою наукового інтересу для теоретиків і аналітиків багатьох різних дисциплін, таких як право, педагогіка, психологія, соціологія та багато інших. Необхідність термінологічного уточнення понять «сім'я», «молода сім'я» пов'язано з сучасними змінами форм самої сім'ї, її структури, умов функціонування, що трансформуються під впливом соціальних процесів.

Аналіз розглянутих нами трактувань сім'ї дозволив інтерпретувати це поняття як життєве, освітньо-виховне середовище, соціальний інститут, первина група, унікальний тип емоційних, біологічних, соціальних зв'язків, економічної одиниці.

При визначенні дефініції «молода сім'я» доцільно враховувати як загальну картину її функціонування, так і сучасні тенденції розвитку сім'ї, використовуючи при цьому інтегративний підхід. Такий підхід дозволив сформулювати власне трактування поняття «молода сім'я». Молоду сім'ю ми визначаємо як соціальну групу, вік чоловіка та дружини в якій не перевищує 35 років (або інша вікова межа, закріплена відповідними нормами права в межах соціальної структури, що аналізується), яка перебуває в процесі свого становлення, інтенсивності розвитку, нестабільності відносин між її членами, засвоєння ними соціальних ролей, а також соціалізації в суспільстві як самостійного соціального

суб'єкта і виконання функцій соціального інституту, яка формується на визначенні юридичної форми шлюбу або співжиття на підставі взаємодовіри.

Оволодіння категоріально-понятійним апаратом, що відображає сутність понять «сім'я», «молода сім'я» дозволяє найбільш точно та об'єктивно відобразити специфічні риси досліджуваних сімей і, відповідно, підвищити ефективність та якість соціальної роботи з ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т.Ф. Типи сімей. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери* / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. С.194.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
3. Зайченко І. В. Педагогіка: навч. посібн. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. 2-е вид. К.: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
4. Козирев М. П. Соціологія: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 656 с.
5. Козирев М. П. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.
6. Костровець Л. Б. Значення молодих сімей у процесі формування повноцінного українського суспільства. *Науково-технічний збірник*. №102. С. 452-459. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11331663.pdf>
7. Котлова Л.О. Сімейні труднощі на різних етапах життєвого циклу сім'ї. *Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists "Science"*, Prague, 2014. Vol. 2. P.176-182.
8. Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї: теорія і практика: навч. посібник. К. : ІПК ДСЗУ, 2012. 186 с.
9. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання: підручник. Вид. 3-тє, доп., перероб. Київ: ЦП «Компринт», 2019. 376 с.
10. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., та ін. Психологія молоді сім'ї: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 235 с.
11. Основи батьківської компетентності: навч. посіб. / за ред. І.Д. Звереві. К.: Науковий світ, 2006. 137 с.
12. Помиткіна Л. В., Злагодух В. В., Хімченко Н. С., та ін. Психологія сім'ї: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
13. Про основні засади молодіжної політики: Закон України ред. від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n356>
14. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України ред. від 22.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>
15. Сімейна педагогіка: хрестоматія: у 2 т. / упоряд. В. Федяєва. Херсон: Видавництво Херсонського державного університету, 2007. Т. 2. 448 с.
16. Соціологія: словник термінів і понять / за заг. ред. Біленького Є.А., Козловця М.А. К.: Кондор, 2006. 372 с.
17. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї: навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
18. Султанова Н. Сім'я як суспільна інституція соціалізації дитини (XX – початок XXI століття). *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2015. Вип. 1/33. С. 212-219.
19. Томашевська-Прядун С. О. Сім'я як соціально-педагогічне середовище. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2012. № 2 (4). С. 34-37.
20. Ушакова І. Психологія сім'ї: конспект лекцій. Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2019. 90 с.
21. Федоренко Р. П. Психологія молоді сім'ї і сімейна криза: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2007. 168 с.

22. Hammond Ron J. Sociology of the family. R. J. Hammond and P. Cheney, 2010. URL: <https://asccc-oeri.org/wp-content/uploads/2021/03/sociology-of-the-family-HAMMOND-2010.pdf>.
23. Traver A. E. Sociology of the family. City University of New York, 2022. URL: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1186&context=qb_oers

REFERENCES

1. Aliksieienko, T.F. Typy simei. *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery – An encyclopedia for specialists in the social sphere*. D. Zvierieva (Ed.). (2012). Kyiv, Simferopol: Universum [in Ukrainian].
2. Bezpalko, O.V. (2009). Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. Fedorenko, R.P. (2007). Psykholohiia molodoi sim'i i simeina kryza. Lutsk: RVV «Vezha». Volynskoho derzhavnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
4. Hammond R.J. (2010). Sociology of the family. URL: <https://asccc-oeri.org/wp-content/uploads/2021/03/sociology-of-the-family-HAMMOND-2010.pdf>.
5. Kostrovets, L.B. Znachennia molodykh simei u protsesi formuvannia povnotsinnoho ukrainskoho suspilstva. *Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk – Scientific and technical collection*, 102, 452–459. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11331663.pdf>
6. Kotlova, L.O. Simeini trudnoshchi na riznykh etapakh zhyttievoho tsyклу sim'i. *Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists*. 2014. Vol. 2, 176–182
7. Kozyriev M.P. (2016). Sotsiolohiia. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
8. Kozyriev, M.P. (2020). Sotsialna pedahohika. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
9. Lukashevych M.P. (2012). Sotsiolohiia sim'i: teoriia i praktyka. Kyiv: IPK DSZU [in Ukrainian].
10. Matsenko, L.M. (2019). Pedahohika simeinoho vykhovannia. Kyiv: Kompyrnt [in Ukrainian].
11. Mushkevych, M.I., Fedorenko, R.P., Mahdysiuk, L.I., et al. (2018). Psykholohiia molodoi sim'i. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
12. Osnovy batkivskoi kompetntnosti. I.D. Zvierieva (Ed.). (2006). Kyiv: Naukovyi svit [in Ukrainian].
13. Pomytkina, L.V., Zlahodukh, V.V., Khimchenko, N.S., et al. (2010). Psykholohiia sim'i. Kyiv: Vydavnytstvo Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu «NAU-druk» [in Ukrainian].
14. Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n356>
15. Pro spriannia sotsialnomu stanovlenniu ta rozvytku molodi v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 22.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>
16. Simeina pedahohika: khrestomatii. V. Fediaieva (Ed.). (2007). (Vols. 1-2; Vol. 1). Kherson: Vydavnytstvo Khersonskoho derzhavnogo universytetu [in Ukrainian].
17. Sotsiolohiia: slovnyk terminiv i poniat. Bilenkyi Ye. A., Kozlovets M.A. (Eds.) (2006). Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
18. Stoliarchuk, O.A. (2015). Psykholohiia suchasnoi sim'i. Kremenchuk: PP Shcherbatykh O.V. [in Ukrainian].
19. Sultanova, N. (2015). Sim'ia yak suspilna instytutsiia sotsializatsii dytyny (XX – pochatok XXI stolittia). *Liudynoznavchi studii. Serii «Pedahohika» – Humanities studies. Pedagogy series*. Issue 1/33, 212–219 [in Ukrainian].
20. Tomashevska-Priadun, S.O. (2012). Sim'ia yak sotsialno-pedahohichne seredovyshe. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia* No. 2 (4), 34–37 [in Ukrainian].
21. Traver, A.E. (2022). Sociology of the family City University of New York, URL: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1186&context=qb_oers
22. Ushakova, I. (2019) Psykholohiia sim'i. Kharkiv: Natsionalnyi universytet tsyvilnoho zakhystu Ukrainy [in Ukrainian].
23. Zaichenko, I.V. (2008). Pedahohika. Kyiv: Osvita Ukrainy, KNT [in Ukrainian].